

TÜRK İSLÂMCILARININ MİLLİYETÇİLİK ALGILARI

Hasan ŞEN*

ÖZET

“Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları” adlı bu çalışma genel olarak, Türk İslâmcıları ve milliyetçilik ilişkisini konu edinmektedir. Bu bağlamda söz konusu çalışmada ilk olarak, İslâmcıların milliyetçilik düşüncesine karşı göseterdikleri ilk tepkileri ele alınacaktır. İkinci olarak İslâmcıların milliyetçi düşünceye yaklaşmalarına değinecektir. Son olarak bahsedilen İslâmcıların seküler milliyetçiliğe yönelttikleri itirazları ve dinî bir çerçevede tesis etmeye çalıştıkları milliyetçilik alayışları tahlil edilecektir. Söz konusu tahlil Said Halim Paşa, Ahmed Hamdi Akseki, Mustafa Sabri, Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Eşref Edip ve nihayet Nurettin Topçu gibi Türk İslâmcılarının konu ile ilgili metinlerinin analizi üzerinden gerçekleştiren bu çalışmada, İslâmcıların başlangıçta milliyetçiliğe karşı çıkmalarına rağmen onu sonradan dinselleştirerek benimsedikleri varsayımından hareket edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâmcıları, milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti, modernleşme, sekülerleşme.

The Perception of Nationalism of Turkish Islamists

ABSTRACT

The article named “The Perception of Nationalism of Turkish Islamists” focuses on relationship between nationalism and Turkish Islamists. In this context this study firstly aims to examine the early reactions of Turkish Islamists to the nationalism. As a secondary objective, the Islamists are getting closer to nationalist idea mentioned. Eventually, reactions which had been directed by Islamist to the secular nationalism and their religious nationalism are discussed. This analysis will be based on the discourse of Said Halim Paşa, Ahmed Hamdi Akseki, Mustafa Sabri, Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Eşref Edip, and Nurettin Topçu as Turkish Islamists. This study will follow the hypothesis that in spite of Islamists objected to nationalism at first, they accepted the nationalist idea in a religious context later on.

Key Words: Turkish Islamists, nationalization, republic of Turkey, Islam, modernism, secularism.

1.GİRİŞ

Milliyetçiliğin genel olarak İslâm toplumlarında entelektüel tartışmaların gündemini işgal etmesi sancılı bir sürece eşlik etmiştir. Aynı sancılı süreç Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanmış, hatta bir imparatorluk olmak bakımından bünyesinde milliyetçi ayaklanmalara maruz kalması nedeniyle, söz konusu süreç, Osmanlı Müslümanlarında adeta bir travma etkisi yaratmıştır. Şöyle ki bu yazıda konu edinilen Türk İslâmcıları, bahsedilen

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

travmanın da etkisiyle milliyetçiliği İslâm ve Osmanlı İmparatorluğu adına bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bunun temelinde üç nedeni olmuştur:

Öncelikle söz konusu ideoloji Batı menşeli bir yapıya sahiptir. İslâmcılar, Batı kaynaklı birçok düşünceye olduğu gibi, batıda modernite ile ortaya çıkan, yeni bir siyasi birliği, toplumsal aidiyeti tanımlayan; daha da önemlisi seküler bir doğaya sahip olan milliyetçiliğe de oldukça temkinli yaklaşmışlardır.

İkinci olarak, milliyetçilik modern bir proje olarak dünyevi ilkedен hareketle tesis edilmiştir. Bu nedenle milliyetçilik, İslâmcılar tarafından, Tanrısal aidiyetin parçalanması ve İslâm'ın toplumsal alanda sahip olduğu düzenleyici rolüne alternatif olması nedeniyle, uzak durulması gereken bir aidiyet çerçevesi olarak görülmüştür. Çünkü milliyetçi kimliğin, İslâm'ın öngördüğü *ümmete* dayalı birliğinin yerine aday olması, Müslüman toplumlarda aidiyet düşüncesi açısından ontolojik bir değişikliğin habercisi olmuştur. Yani dinî bir ilkedен hareketle oluşturulan aidiyet bağının, modern, dolayısıyla dünyevi izlekleri olan bir aidiyet çerçevesi ile değiştirmesi, İslâm toplumlarında, toplumun dokusunu düzenleyen temel bir unsurun ve tutkalın ortadan kalkması anlamına gelmiştir. Dolayısıyla birlik idesinin tanımındaki değişimi ifade eden bu durum, İslâmcılar tarafından kaygı ile karşılanmıştır.

İslâmcıların milliyetçiliğe karşı olmalarının üçüncü gerekçesi ise psikolojiktir. Kapsayıcı ve güçlü bir imparatorluk düşüncesinden, imparatorluğu oluşturan bir etnik unsurun merkeze alınmasıyla oluşturulan yeni bir siyasal birliğe geçmek, İslâmcılar açısından zihinsel ve siyasal bir daralmaya da işaret etmiştir.

Sözü edilen nedenlerden dolayı İslâmcılar milliyetçiliğe ilk anda şiddetli bir tepki göstermişlerdir. Fakat zamanla İslâmcıların bu düşünceye karşı tavırlarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. İşte İslâmcıların milliyetçiliğe değişen bakışlarını konu edinen bu çalışmada ilk olarak, İslâmcıların milliyetçilikle ilk karşılaşmaları ve ona karşı yönelttikleri eleştirileri ele alınacaktır. İkinci olarak, zaman içinde milliyetçiliğe yaklaşmalarına değinilecektir. Son olarak dinî içerikli milliyetçilik projeleri incelenecektir. Bahsedilen çalışma genel olarak, Said Halim Paşa, Ahmed Hamdi Akseki, Mustafa Sabri, Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Eşref Edip ve nihayet Nurettin Topçu gibi Türk İslâmcılarının konu ile ilgili metinleri etrafında analiz edilecektir.

2. İLK KARŞILAŞMA VE İLK TEPKİ

İslâm dünyasının milliyetçilikle tanışması, Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp lar vb. etnik kesimlerin, milliyetçi bilince ulaş ıp İmparatorluktan ayrılması gibi, Müslümanlar açısından son derece olumsuz bir siyasal deneyimin sonucunda gerçekleşmiştir. Yani milliyetçilik, İslâmcılar tarafından, devleti güçten düşüren ve hatta İmparatorluğun sonunu hazırlayan bir ideoloji olarak görülmüştür. Dolayısıyla İslâmcılar bu dönemde milliyetçiliği reddetmişler ve onu İmparatorluğun birliğı önünde ciddi bir engel olarak görmüşlerdir. Dahası milliyetçiliğı sadece siyasal birliğı tehlikeye düşüren bir ideoloji olarak görmemişler, aynı zamanda, kökleri ve dayandığı dünya görüşü bakımından farklı bir kültürün ve toplumsal yapının ürünü olarak ötekileştirmişlerdir. Nitekim dinî dünyanın gerilemesinin ve toplumsal yapıda mevzi kaybetmesinin ardından, siyasal birliğı düzenleyici yeni ilke olarak beliren milliyetçiliğ in, siyasî birlik referansını inanca göre değil de etnisiteye göre kurması, yani toplumsal kimliğ inin dinî değil dünyevi bir bağdan hareketle oluşturması, bu düşüncenin İmparatorluk bünyesindeki azınlıklar ve Batıcı ideolojinin savunucuları arasında hızla yayılması İslâmcılar tarafından endişe ile izlenmiştir. İslâmcılar adı geçen kavrama ilk etapta dinî bir içerik bulmakta zorlanmışlardır. Kısacası İslâmcılar, milliyetçiliğı bir yandan İslâm'ın ve İmparatorluğun bekâsı açısından sakıncalı bulmuşlar diğer yandan milliyetçiliğ in epistemolojik olarak dünyevi yani laik bir içerikte olmasının İslâm açısından oluşturacağı tehditleri öngörmüşlerdir.

Yine İmparatorluk bünyesinde fiilî ve hukukî olarak din referansına göre kurulan bir yapının Müslümanlara sağladığı avantajın, milliyetçiliğ in yeni getirdiğı ilkeyle son bulması, Müslümanların toplumsal statüleri açısından olumsuz bir gelişme olmuştur. Bu gelişmenin hazırlayıcısı ise Tanzimat Fermanı olmuştur. Nitekim içeriğı dünyevi ilkelerle tesis edilen ve 1839'da okunan Tanzimat Fermanı, Osmanlı himayesinde yer alan gayri-müslimlerle Müslümanlar arasında, Müslümanlar lehine tesis edilen ve taraflar arasında eşitlik temelinde kurulmayan ilişkiyi değiştirmiştir. Çünkü o zamana dek, diğer milletler karşısında 'millet-i hâkime' durumunda olan Müslümanlar, bahsedilen ferman ile söz konusu ayrıcalığını yitirmiş, diğer milletlerle hukukî ve politik olarak eşit bir noktaya gelmiştir (İnalçık, 2006:29; Akyol, 1996: 15). Belki bundan da önemlisi, devletin siyasal olarak Müslüman olmayan tebaayla kurduğı ilişkiyi belirleyen temel unsur din olmaktan çıkmış ve yeni ilişki, kaynağını dünyevi unsurların oluşturduğu sözleşme esasına bağlanmıştır. Bu durum Müslümanlarda kelimenin tam anlamıyla bir travma etkisi yaratmıştır.

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

İslâmcılar bu nedenlerden dolayı Tanzimat Fermanı'nın İslâm'a ve Müslüman toplum yaşamına uygun olmadığını belirtmişler, dahası bu projenin bizzat benimseniş şekline, yani dış müdahaleler sonucu kabul edilmesine karşı gelmişlerdir. Yine söz konusu projenin azınlıkların İmparatorluktan ayrılma sürecine ivme kazandırdığına inanmışlardır. Bunların sonucu olarak, İmparatorlukta yaşanan ayrılıkların sorumlusu olarak gördükleri milliyetçiliğe karşı tepki ideolojileri ve düşünce akımlarını öne çıkarmışlardır. Nitekim Cevdet Küçük'e göre,

“gayri-müslim unsurların milliyetçilik akımları Osmanlı siyasî hayatında siyasi planda dinî tepkiye yönelişte büyük rol oynadı. Müslüman-Türk unsurunda ise Türk-milliyetçiliği yerine İslâmcılık eylemini güçlendirdi” (Küçük, 2006: 379; 383-384).

Görüldüğü gibi Osmanlı'da on dokuzuncu yüzyılda, gayr-i Müslimlerin milliyetçilik ekseninde oluşturdukları ayrılıkçı taleplerine, karşı milliyetçilikle yanıt verilmemiştir. Bunun da temel nedeni, milliyetçiliğin Osmanlı entelijensiyası ve siyasal aktörleri açısından gerek epistemolojik gerekse maddi olarak yeterince olgunlaşmamasıdır.

3. İSLÂMCI LARIN MİLLİYETÇİLİK ALGISI: HAYALİ BİR PSİKOLOJİ*

Milliyetçilik düşüncesi, İslâmcılar tarafından ifade edildiği gibi, İslâm'ın, toplumdaki kurucu ve birleştirici gücünü azaltan, yani birlik duygusunu zedeleyen, toplumun geleneksel toplumsal ağının çözülmesine neden olan bozucu bir unsur ve söz konusu toplumsal bütünlük açısından bir *ayrım ilkesi* olarak görülmüştür. Çünkü toplumsal yaşamı organize eden dinî bir ortak bileşenden, dünyevi bir ilkeye dönmek, ifade edildiği gibi İslâm'ın toplum üzerinde sağladığı toplumsal ve siyasal hâkimiyetinden vazgeçmesi anlamına gelmiştir. Bu bağlamda İslâmcıların güçlü isimlerinden olan Said Halim Paşa ve Mustafa Sabri, milliyetçiliği her şeyden önce farklı bir medeniyet olarak tasvir ettiği Batının kendi tarihiyle ve toplumsal yapısıyla, manevi değerleri üzerinde şekillenen bir olgu, dahası sorun olarak değerlendirmişler ve özünü İslâm'ın oluşturduğu bir bütünlük (ümme) açısından tehlikeli bulmuşlardır.

“Avrupalıların fikir ve inançlarına göre, siyasî birlik, lisan ve mezhep beraberliği ile birbirine bağlı olan kimselerin

* Bu başlıkta kullanılan *psikoloji* sözcüğü, Necip Fazıl Kısakürek'in birazdan analiz edilecek olan bir pasajından ödünç alınmıştır.

Hasan ŞEN

birleşmesinden meydana gelir. Halbuki Osmanlı siyasî birliği, ırk ve lisan birliğine ve hatta çoğu zaman âdet ve gelenek birliğine bile sahip değildir. Bu sebeple Osmanlı siyasî birliği, İslâm birliği ve kardeşliği esasına dayanmaktadır. Esasen İslâmiyet'e has olan bu his sayesinde ki, dünyadaki bütün Müslümanlar, kendilerini din kardeşi sayarlar” (Halim Paşa, 2003: 67).

“Avrupalıların milliyet etrafında toplanmaları bizim için ancak mukayese vesilesi olabilir. Çünkü onlarda dinin makul bir manevîyatı kalmamış ve çürük hurafelerle bir takım merasimden ibaret bir hale gelmiş olmasından dolayı, Avrupa'da aynı dine ve hatta bazen aynı mezhebe mensup ahalinin çeşitli hükümetler idaresi altında bulunması onlar için başka bir bağ ve başka bir birlik aramak mecburiyetini doğurmuştur” (Sabri, 1994: 248)

Birçok konuda İslâmın ve Batının iki farklı medeniyet ve kültür olduğu tezinden hareket eden Said Halim Paşa ve Mustafa Sabri, milliyetçilik konusunda da aynı ayrımı esas almışlar, milliyetçiliğin Batıya özgü siyasi birliğin sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Buradan hareketle, Batıda siyasi birliğin dil ve mezhep birliğinden hareketle kurulduğunu, oysa Osmanlı'da sözü edilen unsurların bir siyasi birliğin kurulması için uygun olmadığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle adı geçen kişiler, Osmanlı'da siyasi birliğin İslâm'dan hareketle *ümmet* esasına dayandığını ve topluma aidiyet çerçevesini veren İslâmî birlik idesinin devamından yana olmuşlardır. Ahmet Hamdi Akseki de konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir.

“İslâm milleti arasına sokulan ırkçılık fikrinin doğurduğu ve bundan sonra ortaya çıkaracağı fenâlıkları insan göz önüne getirdikçe, İslâm milletinin kurtuluş ve felâhından, terâkki yolunda ileri gidebileceğinden tamamiyle ümidini kesiyor, bütün ümitler ye'se dönüşüyor” (Akseki, 1999: 336).

Burada ifade edilmesi gereken nokta, İslâmcıların esas olarak milliyetçiliğin seküler doğasıyla hesaplaşma içinde olduklarıdır. Nitekim esasen Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik, modern bir olgu olarak seküler bir içeriğe sahip olmak bakımından, yeni birlik idesini dünyevi bir temelden hareketle tanımlamaktadır (Smith, 1998:104). İşte milliyetçiliğin dünyevi ilkelerle donanmış ve dinsel olana alternatif oluşturması, doğal olarak zihinleri dinî olanla şekillenmiş olan İslâmcılar için, yine dinî temelle sağlanan toplumsal ve siyasal birlik açısından tehlikeli bulunmuştur.

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

İslâmcılar, toplumda yeni bir siyasal birliğin ilkesi olarak beliren milliyetçiliği, ‘kavmiyetçilik’ çerçevesinde değerlendirmişler, imparatorluğun siyasi devamı ve toplumsal bütünlüğü açısından, tekrar edelim, ayırım ilkesi ve zararlı bir ideoloji olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Mehmet Âkif Ersoy, milliyetçiliğin ayrılıkçı etkilerini ve Osmanlı imparatorluğuna verdiği zararları şu şekilde dile getirmiştir.

“Karadağ haydudu, Sırp eşşeği, Bulgar yılanı,
Sonra Yünnân iti, çepeçevre kuşatsın vatanı
Târumâr eyleyiversin de bütün ordumuzu,
Bizi kovsun, elimizden alarak yurdumuzu
(...)
Hani, milliyetin İslâm idi (...) Kavmiyyet ne!
Sarılıp sınıksı dursaydın ya milliyetine (...)”

(Ersoy, 1997: 205)

Ersoy Osmanlı *etosunu* sahiplenen biri olarak, İmparatorlukta yaşanan çözümlenin esas olarak dış etkenlerden kaynaklandığını özellikle belirtmekte ve mısralarında da görüldüğü gibi milliyetçilik rüzgarına kapılıp ayrılıkçı hareketlere girişen Sırlara, Yunanlılara vb. büyük bir kızgınlık duymaktadır. Dolayısıyla Ersoy, milliyetçiliği Osmanlı İmparatorluğunun dirliği ve bütünlüğü önünde ciddi bir tehdit olarak görmektedir*. Sözü edilen tehlikenin önüne geçmek noktasında, ona göre en büyük *milliyet** olan İslâm’a ve onun *ümmete* dayalı gücüne büyük bir ihtiyaç vardır.

4. MİLLİYETÇİLİĞE YAKINLAŞMA

Başlangıçta milliyetçiliğe karşı olumsuz bir tutum takınan İslâmcılar, zamanla milliyetçiliği tekrar değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Bunda da birkaç faktör etkili olmuştur. Öncelikle, *ümmet* düşüncesinin fillen başarısızlığa uğraması, İmparatorluğun yıkılması ve milli devletlerin hızla yayılması

* Yeri gelmişken şunu da eklemek gerekir. Erol Köroğlu’nun belirttiği şekliyle, “Panislâmist” bir kişi olarak Mehmet Âkif, ilk dönemlerinde sadece genel olarak milliyetçiliğe değil, birazdan ele alınacak olan İttihat ve Terakki döneminde öne çıkan “Panturanist ya da Türkçülük vurgulu Türk milliyetçiliğine” de karşı çıkmıştır (Köroğlu, 2004:302).

* Burada, Ersoy’un kullandığı *milliyet* sözcüğünün, modern ulus-devletin mensuplarının aidiyet çerçevesini ifade eden *milletten* türetilen milliyet kavramından çok farklı olarak, bir dinî temsil eden kitleye karşılık geldiğini hatırlatmakta yarar var.

Hasan ŞEN

İslâmcıların milliyetçiliğe bakışlarını değiştirmiştir. Diğer yandan özellikle İttihat ve Terakki döneminde olgunlaşan Türkçülük ideolojisinin, Cumhuriyet döneminde başat bir kurucu ilke olarak kabul edilmesi, yani yeni siyasal ve toplumsal birliğin milliyetçilik idesine referansla kurulması gibi reel siyasette yaşanan gelişmeler de sözü edilen değişimde etkili olmuştur. Milliyetçiliğin İmparatorlukların çözülmesine yola açtığı bir dönemde, İslâmcılığın bu anlamda bir siyasi proje ve ideoloji olarak başarılı olma şansının neredeyse olmadığı anlaşıldığında, başta Mehmet Âkif Ersoy olmak üzere birçok İslâmcının milliyetçilik karşısında aldığı pozisyon değişmiştir. Sözün kısası, İslâmcılar, milliyetçiliğin çağın siyasi ruhuna daha uygun olduğuna ikna olmuşlar ve ona karşı olan yaklaşımlarını revize etmişlerdir. Örneğin, ilk dönemlerinde milliyetçiliği sert bir biçimde eleştiren, hatta onu ve onu savunanları aşağılayan Ersoy özellikle, millî mücadele döneminde kaleme aldığı İstiklal Marşı* şiirinde, milliyetçi temaları sıklıkla kullanmış, bu temaları dinî temalarla telif etmeye çalışmıştır.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı *hilâl!*
Kahraman *ırkıma* bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen *kanlarımız* sonra helâl (...)
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!
(...)
Kim bu cennet *vatanın* uğruna olmaz ki feda?
(...)
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl

Şiirde geçen *millet*, *ırk*, *vatan*, *bayrak* gibi milliyetçi sözcüklerin kullanımının, milliyetçi söylemlerin Ersoy tarafından benimsendiğini göstermektedir. Ersoy, adı geçen sözcükleri dinî temalarla aynı söz diziminde buluşturarak, dinin ve milliyetçiliğin birbirinden uzak algılanan anlamlarını

* Kurtuluş Savaşı esnasında bir millî marşın yazılması için yarışma düzenlenmiş ve kazanan şiir için beş lira ödül biçilmiştir. Söz konusu yarışma için Mehmet Âkif Ersoy'a teklifte bulunulmuş, Âkif ise ödülü almamak şartı ile yarışmaya katılmıştır. Yarışmaya katılan şiirler arasında Akif'in 'Kahraman Ordumuza' şeklinde ithafta bulunduğu şiiri, Antalya milletvekili Hamdullah Suphi tarafından defalarca okunmuş ve büyük bir çoğunlukla Milli Marş kabul edilmiştir. Konu ile ilgili tartışmalar ve oturumlar için bkz. TBMM Zabıt Cediresi, 12.3.1337 (1921),s: 70-94. Bir İslâmcı olmasına rağmen Âkif'in şiirinin İstiklal Marşı olarak seçilmesinde, şiirin yarattığı milli heyecan oldukça etkili olmuştur.

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

birbirine yaklaştırarak, bu iki anlayışı tek bir potada eritmeyi başarmıştır. Bunda da Nuray Mert'in de ifade ettiği gibi, Osmanlı entelektüel hayatında yer alan “millet inşasında ve milliyetçiliğe sezgisel yönelimin dini ihyâ etme gayretleriyle birleşmesi ve karışması” düşüncesi etkili olmuştur (Mert, 2003:315). Ersoy'un milliyetçilik konusunda yaşadığı değişimi ve genel olarak milliyetçilik ile dini kaynaştırmasını, Nurettin Topçu şu şekilde özetlemektedir:

“Dini irade ile milli irade hiçbir kitapta ve dimağda görülmemiş şekilde bu eserde birleştirilmiştir. O zamana kadar milliyetçi denince dine karşı ve ona yabancı olan kişi, dinci ve Müslüman deyince de, milliyetçiliği tanımayan insan akla gelirdi. Milliyetçi, ırkçı yani kemikçiydi. Dinci ise, hurafeci ve vatansız varlıktı” (Topçu, 1998a: 40-41).

Ersoy'un milliyetçiliğe dinî temalarla irtibatlı yaklaşımı ve yakınlaşması, Cumhuriyet döneminde diğer İslâmcılar tarafından da paylaşılmış, fakat özellikle Cumhuriyetin din-dışı ve pozitivist bir milliyetçilik anlayışını benimseme ve milliyetçilikten dinî temaları ayıklama girişimi şiddetle eleştirilmiştir.

5. İSLÂMCILARIN SEKÜLER MİLLİYETÇİLİK ELEŞTİRİLERİ

Cumhuriyet ideolojisi genel olarak İslâmcılığı, yaptığı devrimlerle ortadan kaldırılmak istenen toplumsal ve siyasal yapının teorik temsilcisi olarak işaretlemiştir. Dolayısıyla din dışı bir toplumsal yapı tesis etmeye çalışan Cumhuriyet kadroları, dini, toplumsal yaşamın temel unsuru olarak gören İslâmcılık ideolojisini, dolayısıyla İslâmcıları, yapılan devrimler önündeki en ciddi engeller olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında, bağımsız kimlikleriyle ayakta kalmalarının güç hatta tehlikeli olduğu kanaatiyle İslâmcılar, üzerinde tam bir mutabakat sağlamayı beklemeksizin, bir yandan özellikle muhafazakârlar tarafından Cumhuriyet'e yöneltilen eleştirileri, diğer yandan Cumhuriyet'in benimsediği “milliyetçilik” gibi unsuru, kendi düşünsel çizgileri ile örtüştüğü oranda sahiplenmişlerdir. Yani İslâmcıların milliyetçilik ideolojisine yakınlaşmalarında pratik ve pragmatik nedenler de etkili olmuştur. Nitekim Burhanettin Duran'a göre,

“Cumhuriyet'in laik reformlarının radikal bir şekilde İslâm'ı kamusal hayattan uzaklaştırdığı ve İslâmcı muhalefet imkânının

Hasan ŞEN

kalmadığı yıllarda İslâmcılar için milliyetçilik bir sığınak rolü oynamıştır” (Duran, 2004:135).

Burada yeri gelmişken şunu ifade etmekte yarar var ki sözü edilen sahiplenmede, İslâm’ın devlete yaptığı vurgu da önemli bir rol oynamıştır. İslâmcılar, genel olarak Cumhuriyet’i, toplumu bir arada tutan dinsel bir aidiyet ve birlik durumunda olan İslâm’ı devre dışı bırakmasından dolayı eleştirmişlerdir. Bu bağlamda Cumhuriyet’in tesis etmeye çalıştığı millî devletin biçimsel ve soyut olduğunu iddia etmişlerdir. Cumhuriyet öncesinde, özellikle de İttihat Terakki döneminde benimsenen ve esas itibariyle Emile Durkheim’in görüşlerinden etkilenen Ziya Gökalp’in, Turancılığı merkeze alan pozitivist içerikli milliyetçilik anlayışını eleştirmişlerdir. Cumhuriyet dönemine karşı etkili muhalefeti ile tanınan Kısakürek, konu ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“İttihat ve Terakki komitecilerinin Türkçülük mefkûresi, topyekûn varlığımızı borçlu olduğumuz İslâm idealiyle bir değiş-tokuş unsuru olarak, sırf onun yerini almak için getirilmiş ve milliyetçiliğin özü ruhî muhtevada aranmak ve dine dayalı olmak gerekirken, başta fikirlerini devşirdikleri filozof (Dürkaym) bulunmak üzere bütün Batı mütefekkirlerine zıt yoldan ve tersine yürütülmüştür” (Kısakürek, 2002:402-3).

Metninde de görüleceği üzere Kısakürek, özellikle İttihat ve Terakki döneminde algılanmış olduğu şekliyle milliyetçiliğin, *İslâm idealinin* yerine geçirilmeye aday olduğunu ileri sürmektedir. Fakat ona göre olması gereken şey, sözü edilen birlik idesinin özünü pozitivist bir dünya görüşünden değil İslâm’dan almasıdır. Burada tartışılması gereken nokta, diğer İslâmcılar gibi Kısakürek’in milliyetçiliğin bu tarzına yaptığı itirazın merkezinde, Durkheim tarafından ortaya konan görüşlerin milliyetçi düşünceye yön veren dünyevi içeriğidir. Bilindiği üzere Durkheim’in pozitivist dünya algısında, ilkeleri itibariyle dünyevi saiklerden oluşan *kollektif bilinç*, bir birlik idesi ve ideali olarak bireyleri bir arada tutan, eski dünyada Tanrı’nın oynadığı role denk bir rol oynayan önemli bir güçtür (Durkheim,1984:39). Durkheim’in teorisinde pozitivist dünya görüşünün hâkim bir paradigma olduğu, adı geçen paradigmanın İttihat ve Terakki ve özellikle Cumhuriyet döneminde siyasal bir proje olarak, milliyetçi düşüncenin alt yapını teşkil ettiği göz önüne alındığında, İslâmcıların sözü edilen paradigmaya karşı çıkışları daha da netlik kazanmaktadır. Bunun sonucu olarak örneğin Necip Fazıl Kısakürek, özünü

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

İslâm'ın belirlemediği milliyetçiliği bir *ideoloji* değil *psikoloji* olarak nitelendirmiştir.

“Böylece, hem ustasının fikirlerini tahrip etmesi bakımından ilmî hem de zâhirde saygılı görüldüğü İslâmiyete hakikatte düşmanlığı bakımından dinî, iki büyük suç sahibi Ziya Gökalp milliyetçiliği, esasen bir (ideoloji) olmayıp bir (psikoloji)den ibaret bulunan ırkçılığın hiçbir zaman engin bir ideal ufku açamayacak dar ve inhisarcı akameti bir tarafa, çocuk oyuncağı bir fantazyayı aşamamış ve eski “Mehmed”ler, “Ali”ler, “Osman”lar yerine “Alp”li, “Tekin”li, “Mete”li, birtakım çeyrek aydınlara İslâm nefretini aşılamaktan başka bir şeye yaramamıştır. Yani kavmiyetçilik (milliyet, ruh birliği keyfiyetine ait İslâmî bir mefhumdur ve posacıların cevhere bağlı bu kelimeyi kullanmaya hakları yoktur) kendi başına bir ideal olamazken, İttihat ve Terakki Türkçülüğü, asıl kurtarılması gereken idealler idealinin batırıcısı olmuştur” (Kısakürek, 2000: 34-35).

Kısakürek, yukarıdaki metninde milliyetçiliğe dair birkaç noktayı ele almaktadır. Öncelikle söz konusu milliyetçiliğin fikir babası olan Ziya Gökalp'i İslâmcıların sahip olduğu düşünce penceresinden değerlendirmektedir. O'na göre Gökalp, ilk olarak ustası olduğunu düşündüğü Durkheim'ın sistemini tahrip etmesi nedeniyle bilimsel, ikinci olarak da getirdiği düşüncelerin İslâm'ı hedef alması bakımından dinî bakımdan suçludur. Burada Kısakürek'in pozitivist milliyetçiliği savunanları *çeyrek aydın* olarak nitelendirmesi de ilginç bir nokta olarak not edilmelidir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da Kısakürek'in bu milliyetçiliği '*ruhu*' ve '*cevheri olmayan bir posa*' olarak değerlendirmesidir. Ona göre cevheri ve ruhu İslâm olan milliyetçilikten, sözü edilen unsurların ayıklanmaya çalışılması İslâm'a karşı işlenen bir suçtur. Bunların yanı sıra Kısakürek, milliyetçiliğin bu şeklinin bir ideoloji değil de bir *psikoloji* olduğunu ileri sürerek, milliyetçiliği dar bir zihinsel çerçeveye sahip, çocuksu bir girişim olarak nitelendirmektedir. Aynı zamanda milliyetçiliğin İslâm'ı hedef aldığı iddiasını, bazı örneklerle kanıtlamaya çalışmaktadır. Nitekim metninde, *Mehmed*, *Ali* ve *Osman* gibi isimler, kültürel açıdan dinî bir dünya algısını temsil ederken, *Alp*, *Tekin* ve *Mete* isimleri, İslâmiyet öncesi Türk kültürünü öne çıkaran isimler olarak anlam kazanmaktadırlar. Kısakürek bu örneklerle, milliyetçilikle birlikte kültürel bir değişimin yaşandığını ve bu değişimin İslâm'ın ilgasıyla sonuçlandığını imâ etmektedir. Çünkü benimsenen milliyetçilik anlayışı gereği öne çıkan isimler, Türklerin İslâmiyet öncesi

Hasan ŞEN

yaşantısını temel alan ve İslâm'ın egemen olduğu dönemi ikinci plana atan bir anlayışın ürünü olarak görülmektedir.

Kısakürek'in sözünü ettiği anlayış, Cumhuriyet döneminde genel bir ilke olarak devam ettirilmiştir. Yani ilgili dönemde kurgulanan milliyetçilik anlayışında, Orta Asya dönemi bir başlangıç noktası olarak kabul edilmiş ve Osmanlı dönemi bahsi geçen kurguda neredeyse yaşanmamış bir dönem olarak görülmüştür. Bu nedenle Kısakürek örneğinde olduğu gibi İslâmcılar, Cumhuriyet'in -İttihat ve Terakki döneminde yaygın olan Turancılık idealini devre dışı bırakarak- benimsediği, özü itibariyle Gökalp'in yön verdiği pozitivist, seküler içerikli milliyetçilik anlayışına itiraz etmişler ve özellikle İslâmî değerler tarafından takviye edilen alternatif bir *millî kimlik* inşasına yönelmişlerdir. Sözü edilen "alternatif millî kimlik, Cumhuriyet'in giriştiği ulus devlet ve kimliği inşasının revizyonu ve sağ yorumunun ürünü" olarak şekillenmiştir (Mert, 2003:315). Örneğin Eşref Edip, Türk Ocakları'nın faaliyetleri üzerine kaleme aldığı "Din Her Şeyden Üstündür" başlıklı yazısında, Cumhuriyetin inşa etmek istediği milliyetçiliği şu sözlerle eleştirmiştir:

"Orhan Seyfi Orhon'un lisaniyle söylüyorum, hakikî Türkçü olmanın bir neticesi de samimî dindar ve Müslüman olmaktır. Çünkü Türk milleti -çok küçük bir azlığı müstesna- Müslümandır. Bir milletin mukaddesatına bağlananların, o milletin en mukaddes saydığı din duygusuna karşı hissiz ve kayıtsız kalmaları imkânsızdır. Hem Türkçü hem dinsiz olmak bir tezat ve tenakuz teşkil eder" (Eşref Edip,1998:46).

Edip'in ifadelerinde öne çıkan temel nokta, Cumhuriyet'in benimsediği milliyetçilik anlayışını *dinsiz* olarak tanımlamasıdır. Ona göre, sözü edilen anlayış, millî bir kimliğin taşınması gereken en önemli unsur olan manevî yani dinî içerikten yoksundur. Dahası bahsedilen milliyetçilik anlayışı, mevcut haliyle milleti *yabancılaştırmaya* ve *soysuzlaştırmaya* doğru götürmektedir.

İslâmcılar bunun yanı sıra Cumhuriyetin milliyetçiliği tesis ederken başvurduğu yöntemi ve kullandığı tarihsel malzemeyi eleştirmişlerdir. Konu ile ilgili olarak Kısakürek şunları ifade etmiştir:

"Ortaya ezel günlerinin idarecilerini Türkler diye gösteren bir tarih tezi atıldı. (Ve parayla tutulmuş Garp âlimleri bu tezi alkışlarken, tarih ilmi başını alıp Kafdağı'na kaçtı)...Altı ok ve altı

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

kelimeyle bir ideolocya bina edilmeye kalkışıldı (6 derste Tango-Profesör Panosyan)” (Kısakürek, 1998:108).

Türk Tarih tezinin ileri sürdüğü temel iddiaları ve dayandığı teorik zeminini reddeden Kısakürek, sözü edilen tarih tezine yönelttiği eleştirilerinin gerekçelerini ise bahsedilen tezde, yukarıda değinildiği gibi Osmanlı döneminin ve Türklerin İslâm dinini benimsedikleri dönemin yok sayılması, ilgili dönemlerin unutulmak istenen bir geçmiş olarak işaretlenmesi ve yeni tarih yazımının Orta Asya gibi eski çağın kültürel imgeleri üzerine tesis edilmesi olarak göstermiştir. Cumhuriyet’in yeni bir hafıza inşa etmek, bu doğrultuda Osmanlı ve İslâm’ın içinde yer aldığı gelenekle bağını koparmak ve de inşa etmeye çalıştığı milliyetçiliğin ruhunu seküler temalarla beslemek için ortaya attığı tarih tezi kapsamında, Anadolu’nun ilk uygarlıklarını ve Orta Asya’yı Türklerin en eski kökenleri olarak işaretlemesi, İslâmcılar tarafından tepki görmüştür. Kısakürek bu çerçevede, söz konusu tezin ideolojik olarak taraftar bulabildiğini, fakat bir bilim olarak gördüğü tarih disiplininin kabul görmediğini, bilimin ideoloji tarafından deforme edildiğini iddia etmiştir. Kısakürek’in *ezel günlerin idarecilerini Türkler diye gösteren* sözüyle kastettiği şeyin, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk Tarih tezi kapsamında Türklerin atalarını sadece Etiler ve Sümerler olarak gösteren Cumhuriyet olduğu anlaşılmaktadır*.

“Bu milletin gerçek ataları olan Osman’ın oğulları, Halife Ömer’den sonra yerlerde sürünen rûh-i İslâmı birlik içinde devlet ve ikbâle yükselttiler. (...) Senin ataların Alparslan’lar, Yıldırım’lar, Gazi Osman’lar değildir, diyenler kimlerdir? Tarihinin daha dün başladığını, şeklinin sana yakışmadığını, Haçlı çocuklarına

* Fakat bu demek değildir ki İslâmcılar arasında konu ile ilgili düşünce farkları yoktur. Nitekim Kısakürek ve Edip’in tersine Nurettin Topçu, aşağıdaki pasajında yer alan ifadeleriyle, Cumhuriyet döneminde tasarlanan tarih tezinin Osmanlı ve İslâm’ı ıskalayan yönünü eleştirmesine karşın, söz konusu tezde yer alan Etilerin Türklerin ilk ataları olduğu şeklindeki görüşleri benimsemektedir. Ona göre, “Anadolu’da kuvvetli bir ziraat iktisadını hazırlayan Eti çocukları, bugünkü Anadolu köylüsünün ilk kökleridir. Dokuz asır evvel bu ülkeye yayılan İslâm dini ise, buradaki halkı yeni bir mefkûre içinde tekrar canlandırarak yeni bir medeniyet kurarken asıl milli tarihimizi başlatmış oluyordu” (Topçu, 1999: 137).

Hasan ŞEN

benzemen lâzım geldiğini söyleyenler senin dostların mıdır?”
(Topçu, 1998c: 65; 88).

Topçu yukarıdaki pasajında, Türk milletinin ataları olarak Ömer ve Osman’ı göstermekle milliyetçilik anlayışını İslâmiyet’e; Alparslan, Yıldırım ve Gazi Osman’ı göstermekle de Osmanlı’ya bağlamakta, bu yolla Cumhuriyet’e mesaj vermektedir. Türk milliyetçiliğinin en önemli unsurunun İslâm olduğunu ileri süren Topçu, bu sayede Türklüğü ve İslâm’ı aynı potada eritmeye çalışmaktadır. İlk örneğini Mehmet Âkif Ersoy’da gördüğü Türk-İslâm sentezini daha da derinleştirmeye gayret etmektedir. Türklüğü söz konusu sentezin maddi gücü olarak gören Topçu, İslâm’ı da milliyetçiliğin manevi mayasına dönüştürmektedir.

İslâmcıların Türk Tarih tezini eleştirdikleri diğer bir nokta da romantik tarih geleneğinin etkisinde kalan Cumhuriyet’in, söz konusu tez kapsamında Türkleri fiziksel olarak tarif etmede kullandığını iddia ettikleri niteliklerdir. Söz konusu niteliklere karşı çıkan Kısakürek, İslâm inkılabı olarak adlandırdığı projesinde kendi milliyetçilik anlayışının esaslarını şu şekilde dile getirmiştir:

“İslâm inkılabında milliyet görüşü, kendisini sahte milliyetçiliklerin tersine zarf değil mazruf, kap değil muhteva, madde değil ruh, mekân değil zaman işi telâkki eder. İslâm inkılabında milliyet görüşü, Türkü fırlak kemikler, çekik gözler, dar alınlar ve kirpi saçlar kadrosunda, yani hor ve kaba madde plânında aramaz” (Kısakürek,2002:237).

Kısakürek Cumhuriyetin milliyetçilik projesini sahte bir proje olarak görmekte ve onun temelinde yattığını düşündüğü özellikleri reddetmektedir. Söz konusu özellikleri *zarf*, *kap*, *madde* ve *mekân* sözcüklerini kullanarak tanımlayan Kısakürek, *zarf ve kap* sözcükleri ile adı geçen milliyetçiliğin kendini içine kapatan, belli bir kalıba sokmaya çalışan niteliğine; *madde* sözcüğü ile ilgili milliyetçiliğin kuru, ruhtan yoksun oluşuna ve *mekân* sözcüğüyle de coğrafi bakımdan kendini Anadolu ile sınırlayan anlayışına gönderme yapmaktadır.

Yine fırlak kemikler, çekik gözler, dar alınlar ve kirpi saçlar sözcükleri ile Türk Tarih Tezi’ne ve adı geçen tez bağlamında bir Türk’ün ırksal özellikleri olarak sunulan tarife itiraz etmekte, ona karşı geliştirdiği alternatif milliyetçiliğin temelinde İslâm inancını, ruhunu, tarihselliğini yerleştirmektedir.

6. İSLÂM CILARIN MİLLİYETÇİLİĞİ DİNSELLEŞTİRMELERİ

İslâmcılar, ifade edildiği gibi Cumhuriyetin milliyetçilik kavrayışını, Müslümanlara gerçek kimliğini ve manevî gücünü veren adı geçen unsurları ortadan kaldırmak olarak nitelendirmektedirler. İslâmcılar kendileri için oldukça kötü olan bu tabloyu değiştirmenin tek yolunu, köklerini manevî, yani İslâmî değerlerden almış *Müslüman Türkçülüğü* teklif etmek olarak görmüşlerdir. Nitekim Kısakürek aşağıdaki yazısında söz konusu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Biz, gerçek milliyetçiliği, geriye doğru değil, ileriye doğru, menba istikâmetinde değil, mansap istikâmetinde, tohum üstünde değil, ağaç, üstünde karar kılıcı bir anlayış ve görtüşe bağlıyoruz” (Kısakürek, 2002:403-404).

Kısakürek’in, ideal ve gerçek milliyetçilik olarak tarif ettiği anlayışın en önemli özelliği, teorik ve ampirik içeriğinin İslâm tarafından doldurulmuş olmasıdır. Pasajda benimsediği milliyetçiliği tarif etmek için kullandığı *ağaç* metaforu, *tohum* metaforu ile toyluğuna daha doğrusu deneyim ve geçmişi itibariyle çocukluğuna gönderme yaptığı Cumhuriyetin milliyetçiliği karşısındaki ihtişamını temsil etmektedir. Kısakürek benimsediği milliyetçiliğin, cevherini İslâm’dan alması nedeniyle (ve oranında) Cumhuriyet’in milliyetçiliğine göre daha güçlü ve geleceğe dönük olduğunu ileri sürmektedir. Benzer bir biçimde Eşref Edip ve Nurettin Topçu da Türkçülükle Müslümanlığı aynı özde birleştirmektedirler.

“Dinsiz Türkçülük yerine Müslüman Türkçülük kaim olursa yeni Türkocakları hakikî surette milli bir müessese halini alır, milleti yabancılaştırmaya ve soysuzlaştırmaya değil, hüviyet-i milliyesini muhafazaya, manevî varlığını yükseltmeğe cidden büyük hizmet etmiş olur” (Eşref Edip, 1998:45).

“İşte bizim milliyetçiliğimiz; İslâm’a bağlı Türk ruhunun, bu mutlak kadro içinde Türk duygu ve düşünce hususiyetlerinin milliyetçiliği!.. Ve işte cihan ölçüsünde milliyetçilik! (Kısakürek, 2002: 238; 404).

“Bugün Fransız ve İtalyan milliyetini katolik inancından, Türk’ü Müslümanlıktan ayırmak imkânsıdır. Bu sun’i ve zoraki bir tasavvur olur. Denemelerin muvaffakiyetsizliği de meydandadır” (Topçu, 1998b: 18).

Hasan ŞEN

Gerek Eşref Edip'in gerek Necip Fazıl Kısakürek'in gerekse Nurettin Topçu'nun tarif ettikleri milliyetçiliğin, İslâmî değerlerle donanmış yani, mâzinin İslâm olduğunu peşinen kabul eden ve Türklük ile Müslümanlığı birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak gören milliyetçilik olduğu görülmektedir.

Burada vurgulanması gereken bir nokta da İslâmcıların, milliyetçiliğin yakın geçmişe (dolayısıyla Fransız İhtilali'ne) bağlayan modern tanımlara karşı çıkmaları ve Türk milliyetçiliğinin modern çağla sınırlanamayacak kadar derin bir duygu ve düşünce olduğunu söylemeleridir. İslâmcılar bu yolla hem milliyetçiliğin seküler ve Batılı yorumundan uzak kalmaktadırlar hem de onun modern zamanlarla anılan kısa geçmişini reddederek köklerini daha derinlere götürmektedirler. Örneğin Nurettin Topçu konu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Bizde milliyetçilik dâvası, bazılarının zannettiği gibi, yakın zamanlarda doğmuş değildir. Milletimizin tarihi kadar eskidir. XI. asırda yapılan Malazgirt muharebesinden bugüne kadar Orta Asya'dan gelen Türkmenlerin Anadolu'ya yerleştirilmeleriyle, bu unsura İslâm dininin esaslarından kaynaklı gelen örf ve âdetleri, hukuk, ahlâk ve sanat değerlerini dokuz yüzyıldan aşılıyarak Anadolu'da hem maddî, hem ruhî birliğe sahip bir milletin kuruluşuna çalışanlar, milliyetçiliğimizin tarihini yapanlardır” (Topçu, 2001: 77).

Türk milletinin geçmişini daha da derinlere götürmeye çalışan Topçu, Etilerin Türklerin ilk ataları olduğunu kabul etmesine karşın, milliyetçiliğini asıl olarak Türklerin İslâm'la buluşmasıyla ve Anadolu'nun alınmasıyla başlatmaktadır. Topçu, milliyetçiliğin modernitenin bir ürünü olduğu tezlerine karşı çıkarak, onun tarihin derinliklerinde manevi değerlerle yoğrulmuş bir mefkûre olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle, çok daha derin bir geçmişle alâkalı olduğunu düşündüğü Türk milliyetçiliğinin tekrar edelim İslâmla ilişkisini zaruri görmektedir.

7. SONUÇ

İslâmcılar esasen modern, dolayısıyla seküler bir olgu olan milliyetçiliğe ilk zamanlarda şiddetli bir tepki göstermişlerdir. Bunda da öncelikle, bünyesinde bulunan farklı etnik grupların, milliyetçi duygularla hareket ederek imparatorluktan ayrılmalarının Müslümanlarda, dolayısıyla

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

İslâmcılarda yarattığı travma etkili olmuştur. Bunun yanı sıra özü itibariyle dünyevi bir içeriği olan milliyetçiliğin, dinî ilkelerden beslenen aidiyet bağının ve kimliğin yerine aday olması da İslâmcıların milliyetçiliğe olumsuz bakmalarında ikinci bir neden olarak rol oynamıştır.

Fakat imparatorlukta yaşanan kopmaların önü geçmenin pek mümkün olmadığı ve yine imparatorluğu birarada tutmak, dahası yıkılmaktan kurtarmak için üretilen Osmanlıcılık, Batıcılık ve İslâmcılık gibi projelerin, milliyetçiliğin hem teorik hem de pratik olarak yükselişe geçtiği bir ortamda başarıya ulaşamaması, İslâmcıların milliyetçilik konusunu yeniden düşünmelerine yol açmıştır. I.Dünya Savaşı'nda, özellikle Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak istemediklerini çeşitli vesilelerle göstermelerine, ümmet birliğine dayalı olarak tesis edilen İslâmcılık ideolojisinin zayıflamasına yol açmış ve milliyetçiliğin artık bir vaka olduğu İslâmcılar tarafından da teslim edilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra İttihat Terakki ile birlikte, milliyetçiliğin gerek teorik olarak gerekse somut anlamda güçlenmesi ve Türklüğe vurgu yapan söylemlerin artması da bu gelişmede etkili olmuştur. Bunların bir sonucu olarak İslâmcılar, milliyetçiliğin dönemin ruhuna daha uygun bir ideoloji olduğu konusunda iknâ olmuşlardır. Nitekim İslâmcıların milliyetçilik ile başlangıçta aralarına koydukları mesafe, Mehmet Akif Ersoy'un çabaları ile önemli ölçüde kapanmıştır. Fakat İslâmcıların milliyetçiliğin seküler içeriği ile ilgili olarak kaygıları devam etmiştir.

Nitekim Cumhuriyet döneminde birlik idesinin seküler milliyetçilik esasına göre inşa edilmesi, İslâmcıların tepkisine neden olmuştur. Yani İslâmcılar tarafından sahiplenilen milliyetçilik, Cumhuriyet'in seküler milliyetçiliği olmamıştır. Bu nedenler milliyetçiliğin dünyevi ve Batılı içeriğini tahsis etmişler ve milliyetçiliği İslâmî bir içerikle takviye ettikten sonra benimsemişlerdir. Bu konuda özellikle Eşref Edip, Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'nun önemli katkıları olmuştur. Yani adı geçen kişilerin çabalarıyla milliyetçilik İslâmî bir niteliğe bürünmüştür. Kısacası milliyetçilik, İslâmcılar tarafından ancak dinsel bir biçim ve içerik kazandırıldığı ölçüde bütünleştirici bir ilke olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akseki, Ahmed Hamdi.(1999).“İslâm Ümmeti Nasıl Salâh Bulabilir?”, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Düşüncesinde Arayışlar, (Yayına

Hasan ŞEN

- Hazırlayanlar: Çelebi, İlyas ve Yılmaz, İlyas), İstanbul, Rağbet Yayınları
- Akyol, Taha.(1996). Medine'den Lozan'a, İstanbul, Milliyet Yayınları
- Duran, Burhanettin.(2004). "Cumhuriyet Dönemi İslâmcılığı", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslâmcılık (Cilt 6), İstanbul, İletişim Yayınları
- Durkheim, Emile. (1984). The Division of Labour in Society, (Translated by W. D. Halls), The Macmillan Press, London
- Ersoy, Mehmed Âkif.(1997).Safahat, İstanbul, İnkılap Yayınevi,
- Eşref Edip.(1998). "Din Her Şeyden Üstündür" ve "Dinsiz Türkçülük, Müslüman Türkçülük", Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, Metinler/Kişiler, Cilt.III, (Yayına Hazırlayan: İsmail Kara), İstanbul, Kitabevi Yayınları
- Halim Paşa, Said.(2003). "Meşrutiyet", Buhranlarımız ve Son Eserleri, (Hazırlayan : Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, İz Yayıncılık
- İnalcık, Halil. (2006). "Tanzimat Nedir?", Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu), (Derleyen:İnalcık, Halil ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet), Ankara, Phoenix Yayınları
- Kısakürek, Necip Fazıl.(1998). Çerçeve 2, Bütün Eserleri 45, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları
- Kısakürek, Necip Fazıl.(2002). İdeolocya Örgüsü, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları
- Kısakürek, Necip Fazıl.(2000). Türkiye'nin Manzarası, Bütün Eserleri 43, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları
- Koroğlu Erol.(2004). Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşâsına, İstanbul, İletişim Yayınları
- Küçük, Cevdet. (2006). "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Millet Sistemi! Ve Tanzimat", Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu), (Derleyen:İnalcık, Halil ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet), Ankara, Phoenix Yayınları
- Mert, Nuray.(2003). "Muhafazakârlık ve Laiklik", Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Muhafazakârlık, (Cilt 5), İstanbul, İletişim Yayınları
- Sabri, Şehüslâm Mustafa.(1994). Dinî Müceddidler, İstanbul, Sebil Yayınevi,

Türk İslâmcılarının Milliyetçilik Algıları

- Smith, Anthony, D.(1998). *Modernism A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, Routledge, London
- TBMM Zabıt Cediresi, (Cilt: 9 - Sayfa: 13). 1 Mart 1337 (1921).
- Topçu, Nurettin. (1998a), “İdealizmi” ve “Şahsiyeti”, Mehmet Âkif, *Bütün Eserleri 10* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin (2001). *Sosyoloji*, *Bütün Eserleri 17* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin. (1998b). “Kültür ve Teknik”, *Kültür ve Medeniyet*, *Bütün Eserleri 9* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin.(1998c). “Çanakkale”, “Fatih’in Şahsiyeti”, *Büyük Fetih*, *Bütün Eserleri 11* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınlar
- Topçu, Nurettin. (1998a), “İdealizmi” ve “Şahsiyeti”, *Mehmet Âkif*, *Bütün Eserleri 10* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin (2001). *Sosyoloji*, *Bütün Eserleri 17* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin. (1998b). “Kültür ve Teknik”, *Kültür ve Medeniyet*, *Bütün Eserleri 9* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin.(1998c). “Çanakkale”, “Fatih’in Şahsiyeti”, *Büyük Fetih*, *Bütün Eserleri 11* (Yayına hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara), İstanbul, Dergâh Yayınları